

Gyermekmunka 1945 előtt

Somogyvári Lajos*

DEÁKY ZITA

Gyermekek és serdülők munkája Magyarországon a 19. századtól a második világháborúig

GONDOLAT

Deáky Zita (2015): Gyermekek és serdülők munkája Magyarországon a 19. századtól a második világháborúig. Gondolat Kiadó, Budapest.

A munkatevékenység elemzése a pedagógiai diszciplínában először az elemi népiskolai tanításra vonatkozó tartalmakban jelent meg hangsúlyosan, mely a praktikumot és az életre való nevelést hangsúlyozta az elméleti dominanciával szemben. A reformpedagógia különböző irányzatai részben ehhez a hagyományhoz kapcsolódtak a cselekedtető ismeretszerzés vagy a munkaiskola kidolgozásával, ennek elemei pedig a közoktatásba is átszivárogtak (gondoljunk a szőlődre vagy a kézimunkára). A II. világháború után a tudományos-technikai forradalom, illetve a szocialista pedagógia újra felszínre hozta élet és iskola kapcsolatának problematikáját, a munkára nevelés komplex jelenségvilágát – újabban a pályorientáció vagy az egész életen át tartó tanulás fogalmaz meg válaszokat ebben a témakörben.

A vizsgált művet ehhez a jelentéstartományhoz kapcsolva, a neveléstudomány számára hasznosítható megállapításokat igyekszem hangsúlyozni recenziómban. A monográfia kulcsfogalma, a gyermekmunka modern fogalomnak számít, kialakulása összefügg a polgári család létrejöttével és az industrializáció folyamataival, így a 18. század második felétől indulhatott meg az erről való tudományos és közbeszéd. Az ipari forradalom előtt a gyermeki munka az élet természetes velejárója, a családi munkamegosztás része volt, ezért nem is artikulálódott külön témaként. Amint azonban az otthoni és munkahelyi élet, idő- és tevékenységszervezés különvált (a modernitás egyik fontos változásaként), a gyermekek és fiatalok által végzett munka is láthatóvá vált. *Koselleck* fő műve (2003) ugyanezt a problémát tágabb kontextusban foglalja össze: fogalmaink története, pontosabban a fogalmak jelentéseinek története az egyik alapja társadalmi cselekvéseinknek, gyakorlatainknak, identitásunknak. Ezek szerint, ha a gyermekmunka a modernség által meghatározott és létrehozott jelenség, akkor vizsgálata hozzájárulhat a modernitás mélyebb megértéséhez.

A gyermekkor, mint életszakasz felértékelődése és a pénzkereső foglalkozásként megjelenő munka témakörének összekapcsolódása a századforduló Magyarországon tette problémává a gyermekmunkát – itt kezdődik *Deáky Zita* könyve. Különböző diskurzusok metszéspontjában található a fogalom: a pedológia, politika, egészségügy, gyermekvédelem, szociális és morális szféra, neveléstani és gazdasági kézikönyvek egyaránt megfogalmazták sajátos képüket a komplex jelenségről az 1900-as évek elején. A neveléstudományok – ezen belül az oktatástörténet – számára a legfontosabb tanulság az lehet, hogy a pedagógiában használatos fogalmaink (szocializáció, családformák, munkával és munkára nevelés, gyakorlati tudás stb.) milyen értelmeket nyerhetnek más és más nézőpontokból. *Deáky Zita* főként néprajzi és kulturális antropológiai szemszögből elemzi és mutatja be a gyermekmunkát, a XIX. század második és a XX. század első felére összpontosítva.

A történeti Magyarország egész területére kiterjedő vizsgálat etnikumok, területi-, társadalmi különbségek, település- és családformák, munkatevékenységek különböző változatainak keresztül igazolja kiinduló tételét, mi-

* Pannon Egyetem MFTK Tanárképző Központ, egyetemi tanársegéd, e-mail: somogyvari.lajos@mftk.uni-pannon.hu

szerint a munkához való viszony alapvetően kulturális jellemző, melyben sajátos kettősség figyelhető meg. A gyermekek és fiatalok által végzett munka mindig is a családi és közösségi szocializáció része volt, hiszen így sajátíthatták el jövőendő hivatásuk, felnőtt életük elvárt szerepeit, gyakorlati cselekvéseit; ugyanakkor a gyermekek termelésben betöltött helye a gazdaság számára is rendkívül fontos hozzájárulás volt. Főleg ez utóbbi szempont hívta életre a törvényi szabályozás szükségességét a tárgyalt korszakban, hiszen a rendszeres, hivatásszerűen végzett munka károsan befolyásolta a tanköteles korosztályok tanulmányi eredményeit, érzelmi, fizikai és szellemi fejlődését.

A torlódott/kettős társadalom (az *Erdei Ferenchez* köthető fogalom keletkezéstörténetéhez lsd. *Huszár*, 2012) jellemző képe tárul elénk a lapokról: a dualizmusban és a Horthy-korszakban a városi, modern életforma és a tradicionális vidék egymás mellett élt, ami kihatott a foglalkozási struktúrára, életmódra, házasodási szokásokra, az élet egészére. A két korszak folytonosságának koncepciója, a továbbélő elemek kutatása eredetileg *Szekfű Gyula* sokat idézett művén alapult (1934) – a szellemtörténeti megközelítést később felváltotta a *Deáky Zita* művéhez is közel álló művelődés-, mentalitástörténeti irányultság (lásd például, *Gyáni*, 1983, *Hanák*, 1988). A vázlatos felsorolás jelzi a hagyományos esemény- és politika-központú szemlélettől való elfordulást, az Alltagsgeschichte (a hétköznapok története) térhódítását, mely a mindennapi ember tevékenységét, többek között a gyermekek munkáját is tematizálja. Ennek megfelelően *Deáky* könyvének első felében a falusi, mezőgazdasági életforma bemutatása dominál – a ház körüli és szántóföldi munkák, kertészetek és szőlők színterei mellett felbukkannak a munkaerőpiac gyermek-szereplői, a kiscselédek, pesztonkák, libapásztorok és cseregyerekek. A monográfia második felében az ipari munka változatos formái következnek: a gyáripar, háziipar, bányászat egyaránt alkalmazott fiataikorúakat, olyan karakterisztikus foglalkozások jöttek így létre, melyek csak erre a korosztályra érvényesek (legjobb példa erre a rikkancs).

A kötet a szerző egy korábbi munkáján alapul: a 2011-ben megjelent könyv („*Jó kis fiúk és leánykák*”) a kisgyermekkor társadalmi és kulturális konstrukcióit vizsgálta, történeti etnográfiai-etnológiai szempontból. Az így felvázolt gyermekképek fontos eleme volt a múltban a munka, amely *Jürgen Kocka* német történész megfogalmazása szerint (*Kocka*, 2001) az egyik legfontosabb probléma napjaink történettudományában. A megélhetést szolgáló cselekvések az új évezredre gyökeresen átalakulnak, jelentőségük megváltozik, a munka és nem-munka közötti határok elmosódnak. A munkának az egész életet és a mindennapokat meghatározó jellege kezd megszűnni – a bemutatott kötet egy hasonló nagyarányú változást mutat be Magyarországon, a bérmunka megjelenésével, a városi életforma egyre hangsúlyosabb szerepével és a gazdasági szerkezet átalakulásával. A téma aktualitását a pedagógia szemszögéből élet és iskola kapcsolatának sokszor megfogalmazott és már felidézett kérdésköre adja. Mennyire készíti fel az intézmény a felnőttkorra? Milyen arányban vannak jelen használható, gyakorlati ismeretek a tananyagban? Milyen szerepe van a családnak és a szűkebb környezetnek a pályaválasztásban? A kérdéseket természetesen sorolhatnánk még, a könyvben is megtalálható az oktatási rendszer egyik lehetséges válasza: a munkával és a munkára nevelés különböző kezdeményezéseiről van szó. *Tessedik Sámuel*től a duális képzésig ugyanazok az érvek és ellenérvek figyelhetők meg munka és nevelés kapcsolatát illetően a pedagógia diskurzusaiban, amely tény a fogalmak változásai mellett az állandó jellemzőkre és a kontinuitásra hívja fel a figyelmet. A könyv legfőbb erénye talán az, hogy ismert nevelési elméleteket, műveket és oktatási szereplőket újfajta kontextusban, más nézőpontból mutat meg, kapcsolatokat teremt a különböző beszédmódok között, a néprajz-tudomány pozíciójából reflektálva a pedagógiai jelenségekre. Az így megidézett forrásanyag természetesen további kutatásokat indukálhat, neveléstörténeti szempontból is.

Szakirodalom

---

1. Gyáni Gábor (1983): *Család, háztartás és városi cselédség*. Magvető Kiadó, Budapest.
2. Hanák Péter (1988): *A Kert és a Műhely*. Gondolat Kiadó, Budapest.
3. Huszár Tibor (2012): *Erdei Ferenc, 1910–1971. Politikai életrajz*. Corvina Kiadó, Budapest.
4. Kocka, J. (2001): Az európai történelem egyik problémája: a munka. *Korall*. 5–6. 5–17.
5. Koselleck, R. (2003): *Elmúlt jövő. A történelmi idők szemantikája*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
6. Szekfű Gyula (1934): *Három nemzedék és ami utánuk következik*. Egyetemi Nyomda, Budapest.